

juk nézni. De mesés alakok a többiek is. Sorshatalmakkal, szerlemmel, halálos betegséggel, halállal mérkőznek. A sok baj is titokkal terhes, babonás. A köznapi bajok, társadalmi, nemzetiségi csaták, birtok, adó, iskola, község gondjai alig alkalmatlankodnak. Nem is csoda: irodalmilag válogatott székelyekkel és székely tragédiákkal van dolgunk. Ami nem elég „irodalmi”, arról hallgat a mese. Nyirő még ma is egy romantikus irodalmi eszménynek hódol és azokat a hiu képzelgéseket legyezgeti, amelyek a „Csaba királyfi népéről” és általában a magyar parasztról még ma is kötelezőek. Mondákat és adomákat költ és terjeszt a népről, holott annak élete épp' oly valóságos, csodáktól elkerült, szürke, mint a miénk és épp' ezért rég megérett egy ihletet és hű realizmus számadására.

Korvin Sándor

LAPOK, FOLYÓIRATOK

NÉPSZERŰ SZOCIOLÓGIA — FELEKEZETI ORGÁNUMOKBAN

Az egyiket dogmatikus intellektüeleknek írják, a másikat tanulatlan dogmatikusok számára szerkesztik. Az egyik olvasótábor kulturált, sőt a civilizáció zászlóvivőjének tartja magát, a másik olvasótömeg nagy száma révén jelent súlyt. És csodálatos: az emberi előítéletek s a belőlük sarjadzó szociológiai tévedések mennyire közös sikra tudják lendíteni a divergens irányú lapokat és a — legalább látszólag — más célkitűzésű tömegeket.

i 1. Az *Egyenlőség* vezetőcikkben parentálja el Baltazár Dezsőt. Kossuth Lajoshoz hasonlítja az elhunyt püspököt, akinek emlékét a harangok ezreinek megkonduálásával együtt a zsidó templomokban is imával, szónoklatokkal ünnepelték. Írónak és folyóiratnak magánügye, hogyan emlékezik meg az elhunytakról. Az emlékezés első pillanatában könnyen érvényesül a „De mortuis nil nisi bene” elve, de amikor a közélet embe-réről van szó, éppen a helyes mérlegelési érdekében kell vigyázni arra, hogy nagyon felduzzasztott magasztalásokkal ne tegyük problematikussá a kihangsúlyozni kívánt értéket. A túlsok dicséretnél, mely túloz, sokkal többet ér a kevesebb dicséret, mely mértéket tart. Nos: az Egyenlőség nem tartotta meg ezt a mértéket. Az emlék nemcsak arra kötelez, hogy jókat mondjunk, de arra is, hogy a valóságot írjuk meg. Túlzó és elfogult a Kossuth Lajossal való összehasonlítási s nem kevésbé túlzó és elfogult — Ágoston Pétert támadni Baltazár halála alkalmából s azzal vádolni őt, hogy ő adta ki 1917-ben az első nagy összefoglaló magyar antiszemita munkát *A zsidók útja* címmel, nem, Baltazár értékelése nem lehet alkalom arra, hogy Ágoston Pétert „hazug áltudománnyal és hamisított statisztikával” vádoljuk. Még akkor sem, ha Baltazár Dezső tizenkilenc évvel ezelőtt nem értett egyet Ágoston Péterrel. Baltazár Dezső nem volt szociológus, de annál inkább markáns tipusa volt annak a nyugalmat és békét szerető józan civisnek, aki — még látszólagos harcok árán is — a szélsőségek kiegyenlítését kereste. S mivel nem volt szociológus szélsőségnek nézhetett minden olyan állítást, mely új megvilágítással mutatott rás a társadalmi jelenségekre. Az Egyenlőség idézi Baltazárnak Ágoston ellen irt cikkét, mely a zsidókérdés keresztény pertraktálását, antiszemitizmusnak nevezte. Holott Ágoston Péter dialektikusan tárgyalta a zsidókérdést és korántsem azért, hogy a zsidóságot az egyoldalú kereskedelmi foglalkozás miatt leckéztesse. És:

Ágoston Péter sokkal tanultabb elme volt, mintsem, hogy a kereskedelemnek gazdasági vagy kulturális jelentőségét fel ne ismerje; ámde ez a felismerés nem mentette fel őt annak a kereskedelmi szellemnek a megbélyegzésétől, melyet már Marx is kemény szavakkal ostromozott. Ez ellen a szellem ellen, mely már túlmegegy a gazdasági, kulturális, sőt erkölcsi érdeken, minden embernek küzdenie kell, kereszténynek és zsidónak egyaránt. És ha a szociológus értékskálát állít fel, ezzel csak a történeti fejlődés dialektikáját igazolja. Platon és Sokrates ma élő nemzetsége nem veheti rossz néven, ha az evangélium morálját magasabbrendűnek tartjuk az ő erkölcstanuknál; hogy a kereszténység etikai színvonalára fejlődést jelent az ótestamentum, felfogásával szemben, azt ép' oly kevésbé lehet sértőnek találni, mint ahogy *Vajda Péter* azon kijelentése sem sértő a katolikusokra, hogy — minden felvilágosodott és józan ember protestáns. Az értékek fejlődésében nincs megállás és előbbutóbb az egyházi kereszténység hívei is megnyugszanak abban a ma még különösen ható gondolatban, hogy a „legkeresztényibb” igazságokat egyházon kívüli szociális erők fogják megvalósítani. Lehettek — a zsidóságon kívül is — olyanok, akik Ágoston Péter tendenciáját félreértették. Így Baltazár is. S ha sérelmet érzett, ha a felekezeti béke megbolygatását látta Ágoston könyvében, természetes, hogy harcolt ellene. Mert Baltazár igazi pap volt, igazi polgár volt és liberális életbölcse volt, aki a béke kedvéért nem riadt vissza egy kis polémiától sem. Sokan szemére vetették, hogy politikai szereplésében nem tartott ki egyetlen párt mellett sem. Igen, mert eluralkodott rajta a béke és békéltetés vágya, ezért keresett utat minden irányzathoz, mely urrá lett, vagy amelyről remélte, hogy ura lesz a helyzetnek. Ezért tudott különféle gondolkodású egyénekkal és pártokkal egyformán jóban lenni, még a szélsőségekkel sem volt szenvedélyes harcban, holott ő maga nem, volt szélsőséges. Megegyezni és megegyeztetni — ez volt az életeleme és a kiegyenlítésért még akkor is tudott harcolni, ha a békét nem, fenyegette komoly veszély. Barátnak jobb volt, mint kérlelhetetlen harcosnak, nem voltak nagyvonalú országos koncepciói s ezért nem lehet őt Kossuthtal összehasonlítani. Szerette az életet s az élet tudományát jobban értette, mint a tudomány életét s ezért nem lehet az ő emléke kapcsán Ágoston Pétert elgáncsolni-

2. Az Egyenlőség a zsidóság nagy barátja mellett egyik kiváló fiát is elbucsztatja: fegyverneki *Frommer Rudolfot*, a róla elnevezett ismétlő pisztoly világhírű feltalálóját, ki a fegyvergyártást „addig soha nem tapasztalt teljesítményre fokozta fel”. A földi jutalma nem maradt el: magyar nemességet kapott s a felsőház örökös tagjává nevezték ki. De ennyi disz és kitüntetés mellett is csendes és szerény ember maradt. És jótékony ember volt, aki felekezetének mindig készséggel állt rendelkezésére... Ő is a liberalizmus egy jellemző típusa...

De hogy mi minden nem fér meg a liberalizmus keretében! Hirt ad az Egyenlőség a magyar zsidóknak a spanyol pokolból való meneküléséről. Megemlékezik F. D-ről, ki Madridból menekült. Megkérdi őt az Egyenlőség riportere: van-e a kommunisták közt zsidó? Egy sincs — mondja F. — Azok a zsidók, akiket én Madridban ismertem, azok mind monarchisták voltak... Néhányat szemem előtt lőttek agyon a vörösök az uccán... Ez után a jófiúsági bizonyítvány után segítségre szólítja fel a riportert a hittestvéreket.

3. A spanyol események *A Szív* olvasóit ép' úgy érdeklik, mint az Egyenlőség híveit. Huszonkettedik évfolyamát éli ez a jámbor hívőknek szánt lap, mely a Jézus Szive Szövetség kiadásában jelenik meg.

Leközli a német püspökök riadóját és a bécsi bibornok szövegét azon

barbár cselekmények ellen, melyeket a szovjet-kiküldöttek hazug ígéretei által felizgatott fanatikus csőcselék elkövet és egy előkelő spanyol személyiséget is megfeleltet arra a kérdésre: hogyan jutottak ennyire? Az előkelő személyiség a diktatura 1930-ban bekövetkezett bukását a szabadkőműveseknek tulajdonítja, majd így folytatja jellemző nyilatkozatát: „Ezt az eredményt annak lehet tulajdonítani, hogy a szabadkőművesség a növekvő ifjúsággal a hitetlenség szellemét terjesztette el, főképp a néptanítók által. Erre fölhasználták a továbbképző tanfolyamokat és bizonyos népfőiskolát, amelyet a szabadkőművesség a kezébe került. Ugyanez a népművelési mozgalom okozta 1931-ben a monarchia bukását... Végre, hogy a bolsevista forradalom győzhetett, annak az oka az ország szociális körülményeiben is rejlik. A spanyol polgárság a legutolsó időig aránylag biztos anyagi jólétnek örvendett és azért nagyon kevés megértéssel viseltetett a munkásság nehéz helyzetével szemben.”

Ime, hogyan gondolkozik a spanyol előkelő személyiség, akit egyébként bármely ország előkelő egyéniségével azonosíthatunk a szociális kérdésekről. Hibáztatja a néptanítókat és hibáztatja a népfőiskolákat s nem gondol arra, hogy a spanyol munkásság elnyomása, melyet beismer, ép' azáltal vált lehetségessé, hogy a lakosság nyolcvan százalékát analfabétaságban tartották s ennek az elnyomásnak természetes reakciója, hogy a népfőiskolák és öntudatra ébredt néptanítók a haladás szolgálatába állottak. Dániában nem okoznak zavart a népfőiskolák és ha Spanyolországban zavarok, sőt harcok következtek be, ez csak annak a bizonyítéka, hogy a spanyol reakciók fent akarták tartani a nyomorúság statusquo-ját s ennek feltételét az elgáncsolt népművelésben látták. A spanyol előkelőség azt is elmondja, hogy a pápa a monarchia bukása után ismételen azon fáradozott, hogy a spanyol katolikusokat szociális irányban felrázza. De ha azt is bevallja, hogy a pápai szociális levelek, a *Quadragesimo anno elvei* „kevés megértésre” találtak — mért nem vallja be azt is őszintén, hogy ezért jutottak a dolgok ennyire. Csak naiv emberekkel lehet elhiteni, hogy külső agitáció okoz forradalmat, mikor a belső nyomor és elégtelenség százsázalékosan okot ad arra. De úgy látszik: a dogmatikus intellektüelek ép' úgy elvárják, mint a tanulatlan dogmatikusok, hogy hamis és nekik népszerű szociológiával traktálják őket.

Kemény Gábor

HÁY GYULA PRÁGAI BEMUTATÓJA

„A D 37 az új idényt Háy Gyula: *Gát a Tiszán* c. szindarabjával kezdte meg... A darab cselekménye.... azoknak az embereknek lélektanát rajzolja, akiket a legutolsó magyar forradalom két táborba osztott és kiemelte osztályhelyzetüket. Háynak sikerült ezt az epizódszerű eseményt a társadalmi fordulat háttérében erős kézzel beállítani és a differenciált jellemalakokat finom eszközökkel, frázisok és zajos gesztusok nélkül megrajzolni... A D 37 működésének megkezdése példás volt, a fiatal együttes képességeinek színvonalán mozgott és a bemutató visszhangja szíves tüntetés és rokonszenvennyilvánítás volt a D 37 alkotó munkájával szemben.” (*Rudé Pravo*, IX. 3.)

„A *Gát a Tiszán* számunkra tipusa az új konverzációs színjátéknak, amely két ellentétes elem összeütközését mutatja be, amelyek egy erős történelmi pillanatban egy akaratba és izomba folynak össze. Öregek és fiatalok, ezek a kifejezések azok, amelyek néhány ránc miatt uszítják egymás ellen a nemzedékeket, anélkül, hogy az ellentétek mélyebb gyökereit kutatnák, az öregek és fiatalok találkoznak itt az adott történelmi pillanatban oly szorosán, hogy látjuk, hol vannak tulajdonképpen a társadalmi különbségek, hol vannak az öregek és fiatalok ellentétének

az indítóokai. Látjuk, hogy az öregség ideológiai természetű jelenség és nem fizikai. Ráncos agy és ráncos arc — nagyon különböző dolgok. Fiatal kéz és öreg tapasztalat néha többet ér, mint a fiatalos hév. Gorkij, Romain Rolland vagy André Gide ma már történelmi alakja legjobban bizonyítéka ennek. *A Gát a Tiszán-ban* két erő, a fiataloké és öreke találkozik hasonló kérdés megoldásában, „a nemzeti többségnek a kisebbség fölött való győzelmében. A fiatal erő kudarcot vall, de az öreg nem esik kétségbe, azt mondja: Az egész világ vemhes veletek. A fiatalokra valami más célból van szükség, mint a lelövésre... Az optimizmus itt az öregek osztályrésze. Az optimizmus, amelyre talán ép ma van a legnagyobb szükség. Kitartani, ez a jelszava az öreg Áldornak. Ha ma veszítünk, nem veszíthetünk holnap, csak kitartás. Háy Gyulának mély tehetsége van a való élet ábrázolására. De a valóságot nem következmények nélkül jeleníti meg. Megoldja azt és a valóság megoldása az új színház feladata. Ez keserű és édes feladat. Keserű a valóság miatt és édes a várt eredmény miatt.” (E. F. Burian: Program D 37, 1-2.)

A darab „ideológiailag azért érdekes, mert az öregeket szellemesen rajzolja. Szándékosan látszólagos sükettségbe és tehetetlenségbe vannak bújtatva, de közben élesen látják a világ dolgait és serkentő, biztató erővel rendelkeznek, optimizmussal vannak teli s így tapasztalataik révén játszva győznek a könnyen kétségbeeső fiatalok felett.” (*Národní Politika* IX. 3.)

„Háy Gyula darabja azt mutatja, hogy Magyarországból is eljuthat hozzánk olyan darab, mely több, mint a megszokott bulvár-paszkvill.” (*Lidové Noviny*, IX. 3.)

„*A Gát a Tiszán* konverzációs színjáték, amely a legutolsó magyar forradalom alapvető kérdését oldja meg — az agrárkérdést és mellel a nemzeti kérdést is... Tárnya teljesen politikai. A magja az a tapasztalati tény, hogy a legutolsó magyar forradalom az agrárkérdés helytelen megoldása következtében bukott el: nem adott a parasztnak földet, amely után vágytak, hanem áttért az azonnali kollektivizációra; és a gyakorlatban ez mindig úgy festett, hogy a régi intéző vagy földbirtokos, aki azelőtt lenyuzta a parasztnak bőrét, most hivatalos megbízásból lett intéző s a parasztra nézve ezáltal semmi sem változott... Olyan darab ez, amely tanítani akar és problémát megoldani; ezért mindent máró, józan dialógusra épít — és ebben a szellemben végezte el E. F. Burian is a rendezés munkáját.” (*Tvorba*, 590. o.)

„Néhány vervvel megrajzolt kép egy nagybirtokos család életéből a forradalom napjaiban, a győzelem és bukás idejéből... Három nemzedék találkozik itt puskaropogás közt a harcok tüzeiben. Nagyapa, leánya és unokája. És ez ennek a szindarabnak az alapeszméje és célja. Éppen a nagyapa az, aki megérti unokái forradalmi gondolatait és a forradalmi jelennel multját, 1848-at köti össze.” (*Ranni Noviny*, IX. 3.)

„Az alapeszme, a viharos fiatalság és a haladó öregek kölcsönös megértése, ügyesen és magától jövően bontakozik ki; a nyárspolgári beállítottságú nemes és szerelmespár közötti párbeszédet, melyet az öreg forradalmár optimisztikus iróniával kommentált, a közönség érdeklődéssel hallgatta végig, noha a darab híján volt a drámailag érdekfeszítő cselekménynek.” (*Prager Presse*, IX. 3.)

„*A befejező jelenetek*, melyekből a legyőzött forradalmi hit és erő keserű fájdalomra sir ki, melyekben az újból nyeregbe kerülő nemesség visszataszító jóakarata tükröződik és amelyekben Áldor, az öreg forradalmár melancholikus iróniával fogadja az ellenforradalom győzteseit — ezek a jelenetek mélyreható sűrítettségükkel és átértett hangulatukkal hatnak Háy darabjában a legerősebben.” (*Právo Lidu*, IX. 3.) (s.)